

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

DIRECTIONS OF THE FORMATION OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Одним із важливих компонентів сучасного фахівця є комунікативна компетентність, яка розглядається у вигляді інтегральної властивості особистості, що дозволяє досягати конструктивної взаємодії між учасниками діалогу. У статті здійснено аналіз визначень комунікативної компетентності, проаналізовано її структуру, чинники, що впливають на якість її формування. Зазначається, що для розвитку компонентів соціальної компетентності слід застосовувати активні методи навчання з урахуванням загальноприйнятих дидактичних принципів. Здійснюється аналіз окремих напрямів формування комунікативної компетентності студентів, зокрема можливості ділових ігор, різноманітних тренінгів, інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: студент, вища школа, комунікативна компетентність, активні методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології.

Одним из важных компонентов современного специалиста является коммуникативная компетентность, которая рассматривается в виде интегрального свойства личности, позволяющего достигать конструктивного взаимодействия между участниками диалога. В статье осуществляется анализ определенных коммуникативной компетентности, проанализирована ее структура, факторы, влияющие на качество ее формирования. Отмечается, что для развития компонентов социальной компетентности следует применять активные методы обучения с учетом общепринятых дидактических принципов. Анализируются отдельные направления формирования коммуникативной компетентности студентов, в том числе возможности деловых игр, различных

тренингов, информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: студент, высшая школа, коммуникативная компетентность, активные методы обучения, информационно-коммуникационные технологии.

The need to modernize the content of education in accordance with the competence approach requires new content of training of higher education applicants. One of the important characteristics of a modern specialist is the communicative competence, which is considered as an integral property of the individual, that allows to adapt and adequately act in society and achieve constructive interaction among the participants of the dialogue. The article analyzes the definitions of communicative competence, examines its importance as a necessary component of the student's personality, tests the structure and factors influencing the quality of its formation. It was revealed that the process of formation of communicative competence is influenced by the professional orientation of education; stable motivation and interest in mastering communicative competence; a steady need for self-improvement; a complex of forms and methods in accordance with the specifics of the profession and discipline. It is noted that for the development of components of social competence active methods of teaching should be applied considering generally accepted didactic principles. The analysis of some directions of students' communicative competence formation, in particular possibilities of business role-playing games, trainings, information and communication technologies is carried out.

Key words: student, high school, communicative competence, active teaching methods, information and communication technologies.

УДК 37.013.42:378.147

Гладких Г.В.,

викладач-стажист
кафедри іноземних мов
Таврійського державного
агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного

Шаров С.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри української
і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна система освіти України зазнала кардинальних змін, що спричинено її інтеграцією до європейського освітнього простору, впровадженням компетентнісного підходу в освітню діяльність, експансією нових інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя, створенням нових вимог до підготовки фахівців, здатних якісно виконувати власні професійні обов'язки та навчатися протягом усього життя. З огляду на це можна стверджувати, що поняття «компетенція» та «компетентність» є основою будь-якої професійної, зокрема навчальної, діяльності. Однією з важливих якостей особистості, якою повинні володіти сучасні здобувачі вищої освіти, є комунікативна компетентність, яка надає можливості долати проблеми міжособистісної комунікації та будувати багатофункціональні взаємини між учасниками навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням формування комунікативної компетентності присвячені численні наукові праці. Загальні положення щодо визначення поняття та структури комунікативної компетентності були відображені в роботах О. Добротвора, Ю. Панфілова, І. Черезової, Б. Фурманець. Процеси формування комунікативної компетентності студентів досліджували Т. Бутенко, М. Галицька, О. Корняка. Комунікативна компетентність студентів-філологів досліджувалася такими вченими, як В. Дроздова, Н. Голуб, В. Коваль, Л. Мацько, А. Нікітіна, О. Семенов та ін. Водночас потребує уваги аналіз підходів до формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти з метою їх систематизації.

Метою статті є висвітлення різних підходів до визначення комунікативної компетентності та її значення у процесі здобування вищої освіти,

аналіз напрямів щодо її формування в умовах навчально-виховного процесу вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні необхідність модернізації змісту освіти у відповідності до компетентнісного підходу ставить нові вимоги до змісту підготовки випускників закладів освіти. На відміну від «знаннєвого» підходу до підготовки фахівця, компетентнісний підхід передбачає володіння студентом, окрім знань, умінь та навичок, ще й додатковими компонентами, зокрема діяльними та емоційно-ціннісними. Це дозволяє випускнику адаптуватися до мінливих сучасних умов, бути більш конкурентоспроможним, вибирати шляхи вирішення поставлених перед ним завдань та нести за них відповідальність, бути мобільним та самостійним. Слід зазначити, що впровадження компетентнісного підходу в освітню діяльність та використання результатів навчання у вигляді якісного показника підготовки фахівця до майбутньої професійної діяльності є цілком закономірним кроком нашої держави у відповідності до світових освітніх тенденцій [12, с. 195].

Для того щоб якісно виконувати свої професійні обов'язки, сучасний фахівець повинен володіти певним набором загальних та фахових компетентностей. На думку Ю. Панфілова, в нього повинні бути сформовані такі компетентності: загальнокультурні; комунікативні; соціально-діяльнісні; ціннісно-сміслові; навчально-пізнавальні; інформаційні [9, с. 58]. Зазначені компетентності більшою мірою формуються та розвиваються під час навчання у вищому навчальному закладі, втілюються в результатах навчання та власне з їх допомогою перевіряється рівень сформованості зазначених компетентностей. Крім того, саме комунікативна компетентність впливає на якість взаємодії студентів і викладача, на уникнення між ними непорозумінь.

О. Корніяка вважає комунікативну компетентність, із точки зору значущості для фахівця, складовою частиною базової компетентності, яка поряд зі спеціальними знаннями та досвідом знадобиться для виконання складних професійних завдань в умовах різноманітності взаємин та взаємодій, постійного налагодження стосунків між людьми [6, с. 60]. Володіння комунікативною компетентністю, на думку О. Семенов, суттєво впливає на становлення позитивного іміджу фахівця, сприяє його успішній самопрезентації, що у свою чергу дозволяє краще вирішувати професійні завдання [10, с. 266].

Розвинуті комунікативні здібності дозволять співрозмовникам досягти взаєморозуміння в співробітництві. Якщо мати на увазі ділові, партнерські стосунки, то конструктивне спілкування знаходить вияв у вигляді відповідних текстових документів (нормативних, законодавчих тощо). Як наслідок, комунікативна компетентність є необхідною скла-

довою частиною ділової людини, зорієнтованою на забезпечення результативності колективної діяльності [4, с. 60]. На якість та результативність спілкування впливає словарний запас співрозмовників, володіння різноманітними мовними засобами, зокрема моделями словосполучень та речень, типовими інтонаціями, професійною термінологією тощо.

О. Добротвор виділяє інформаційний, лінгвістичний та діяльнісний наукові підходи до визначення сутності комунікативної компетентності. Інформаційний підхід стосується вивчення засобів спілкування та обміну інформацією, особливостей прийому та передачі інформації, особистісних характеристик комунікатора та реципієнтів. У центрі уваги лінгвістичного підходу знаходиться переважно сфера мовної діяльності людини, досліджується її зовнішня та внутрішня структура. Комунікація як вид діяльності, направленої на розв'язання проблем у спілкуванні та продуктивній діяльності, розглядається у площині діяльнісного підходу до визначення сутності комунікативної компетентності [4, с. 59].

Поняття комунікативної компетентності аналізується в працях багатьох дослідників. Зокрема, її можна визначити як:

- інтегральну якість особистості, що надає особистості можливість адаптуватися та адекватно функціонувати в соціумі; здатність установлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми [11, с. 106];

- інтегральну характеристику, що базується на знаннях про комунікацію, досвіді комунікативної діяльності, системі цінностей, мотивації до комунікації та дозволяє здійснювати комунікативну діяльність на високому рівні [8, с. 9];

- інтегральну якість особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування та її специфічні прояви в професійній діяльності [3, с. 43];

- складним чином організоване поєднання комунікативних знань і вмінь, що відображають цілі та результати комунікативної діяльності, яка здійснюється суб'єктом спілкування [7, с. 212].

На думку О. Корніяки, комунікативна компетентність містить цілу низку підпорядкованих компетентностей, а саме: інформаційну компетентність, що втілюється у способах і формах правильної передачі повідомлення; мовленнєву компетентність, що передбачає наявність здатностей до виразного та естетичного мовлення; компетентність соціальної взаємодії, що забезпечує здатність до налагодження стосунків між співрозмовниками; прояв емпатії та розуміння до співрозмовника [6, с. 61]. У структурі комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти можна виділити такі компетенції, як: іншомовна комунікативна компетенція; професійна компетенція; стратегічна компетенція; соціальна компе-

тенція. Причому під поняттям «компетенція» розуміється коло питань, в яких особистість обізнана для здійснення певної діяльності [3, с. 44].

Структурно комунікативна компетентність містить особистісні властивості індивіда, його настановлення, стереотипи поведінки, ціннісні орієнтації, позиції спілкування [11, с. 106], дозволяє здійснювати вербальне та невербальне, усне та писемне професійне спілкування, досягати взаєморозуміння між співрозмовниками та здійснювати взаємообмін набутим досвідом [10, с. 266]. До складних і простих комунікативних вмінь, якими повинен володіти майбутній фахівець, дослідники відносять такі:

- уміння вербального та невербального спілкування;
- уміння керувати власною поведінкою, розподіляти свою увагу;
- уміння впізнавати стан співрозмовника за зовнішніми ознаками та прогнозувати його реакцію під час розмови [1, с. 51];
- вміння усвідомлювати й долати комунікативні бар'єри, які можуть виникнути між партнерами спілкування внаслідок об'єктивних (мовне, фахове непорозуміння) та суб'єктивних (ідеологічне, політичне, релігійне непорозуміння тощо) чинників [11, с. 105].

Слід зазначити, що формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти та її структурних елементів є комплексним поняттям, яке можна розглядати як систему обґрунтованих педагогічних дій та цілеспрямованих заходів, що впроваджуються в науково-освітній процес закладу вищої освіти [13, с. 75]. Її вдосконалення повинно супроводжуватися розвитком комунікативної мотивації, позитивного ставлення до творчого засвоєння вмінь та навичок для вирішення проблемних або конфліктних ситуацій [7, с. 221].

Т. Бутенко наголошує, що для цього слід використовувати ефективні методи навчання з урахуванням загальноприйнятих дидактичних принципів, а саме: 1) принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти; 2) принцип науковості; 3) принцип зв'язку теорії з практикою; 4) принцип свідомості та активності; 5) принцип доступності; 6) принцип наочності; 7) принцип систематичності та послідовності; 8) принцип міцності тощо [2, с. 7]. Причому вибір методів навчання залежить від змісту та особливостей підготовки, вимог освітніх стандартів, змісту викладання конкретної навчальної дисципліни, витрат часу, що відводиться на опанування дисципліною, рівня матеріально-технічної бази, професійної та педагогічної підготовки викладачів тощо [1, с. 54].

На думку І. Черезової, розвиток комунікативної компетентності здійснюється в процесі становлення особистості з різних джерел, а саме: міжособистісна взаємодія з людьми, вивчення куль-

турної спадщини; спостереження за спілкуванням інших людей без особистої участі в розмові; ведення подумки розмови з опонентом; участь у різноманітних тренінгах та рольових іграх тощо [11, с. 107].

Комунікативна компетентність формується та розвивається в умовах спілкування між співрозмовниками для досягнення певної мети. Від кола партнерів для спілкування, від тематичної глибини та кількості питань, які обговорюються, залежить якість формування комунікативної компетентності та системи вмінь, які є її складниками. Не менш важливим для формування комунікативної компетентності є застосування культурологічного підходу, який надає можливість засвоїти загальну і національну культуру, усвідомити культурні потреби та інтереси [10, с. 268].

Звісно, щоб досягти позитивних результатів у спілкуванні, необхідно мати стійку мотивацію на вирішення мети спілкування, орієнтуватися на позитивну розмову. Можливо, певні моменти потрібно проговорити про себе перед початком діалогу, щоб у потрібний час дати відповідну відповідь. Найбільш важко, коли співрозмовники негативно відносяться один до одного. У даному випадку потрібно оцінити ризики спілкування, можливо, не варто починати розмову, якщо вона призведе до загострення ситуації. Крім того, на процес формування комунікативної компетентності впливають такі чинники:

- професійна спрямованість навчання;
- стійка мотивація та інтерес на оволодіння саме цією компетентністю;
- уміння навчатись самостійно [1, с. 54];
- коректний підбір форм та методів формування комунікативної компетентності у відповідності до специфіки професії та дисципліни;
- стійка потреба в самовдосконаленні;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій.

На нашу думку, формуванню комунікативної компетентності студентів найбільш сприяють такі методи навчання: ділові ігри; різноманітні тренінги; застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Ділова гра із психолого-педагогічної точки зору дозволяє студенту зануритися в спеціально створену виробничу або реальну атмосферу спілкування, розкрити власний комунікативний потенціал, «обіграти» різноманітні ролі, починаючи від керівника та закінчуючи виконавцем, здійснити рефлексивний аналіз власної комунікативної діяльності тощо [2, с. 7]. Різні види ділової гри, зокрема дидактичні та імітаційні, надають можливість відтворити соціальний і предметний зміст професійної діяльності, сформувати певну культуру взаємодії між учасниками гри. При цьому викладач виконує функцію організатора, консуль-

танта, який зосереджує увагу студентів на найбільш важливих моментах гри або на різні сюжети її протікання.

До важливих комунікативних компонентів, які можна розвинути під час ділових ігор, слід віднести точність відтворення думки співрозмовника, змістовність діалогу, логічність та послідовність відстоювання власної позиції, доказовість та коректність висловів, стислість викладення думок щодо проблематики гри, чистоту й виразність мови тощо [10, с. 269]

До активних групових методів навчання можна віднести різноманітні тренінги, застосування яких доречно під час розвитку комунікативних здібностей і професійних компетенцій. Тренінг можна розглядати як складний вид практичної діяльності, який може поєднувати різні завдання та вправи, надає можливість з'ясувати приховані здібності, подивитися на власні можливості, попрацювати в колективі, навчитися відстоювати свою позицію щодо розглянутого питання [2, с. 8], знайти та задіяти широку палітру форм спілкування, відпрацювати різні способи подолання труднощів, які можуть виникнути в процесі спілкування [11, с. 107].

Для формування структурних компонентів комунікативної компетентності досить активно використовуються інформаційно-комунікаційні технології, зокрема відеолекції, відеоконференції, віртуальні круглі столи тощо. Для цього застосовуються Інтернет та різноманітне програмне забезпечення, зокрема Skype, YouTube, електронна пошта. Специфіка формування комунікативної компетентності в студентів різних спеціальностей відображається в змістовому наповненні, завданнях, питаннях, що відповідають обраному фаху [8, с. 13].

Як зазначають дослідники, використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі призвело до появи нової форми комунікацій – електронної, яка характеризується застосуванням цифрових засобів для передачі та отримання інформації, спілкування тощо [5, с. 131]. Різноманітні цифрові засоби, зокрема мобільні телефони, планшети, персональні комп'ютери, виступають у ролі комунікативного каналу, який забезпечує інформаційну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу. Водночас взаємодія між студентами та викладачами продовжує залишатися основною, вона втілюється в постійному зворотному зв'язку, спільній діяльності з обробки інформації та відтворення навчального матеріалу, демонстрації набутих вмій і здатностей. Для цього застосовуються системи дистанційного навчання, платформи масових відкритих онлайн-курсів, інші засоби та технології.

Для забезпечення інтерактивної взаємодії між учасниками навчального процесу доречно використовувати програму Skype, яка надає можли-

вість спільно обговорювати один проект у реальному часі, причому кількість учасників може бути досить значною. Перевага комп'ютерних програм такого типу полягає в забезпеченні інтерактивного спілкування між учасниками, які можуть знаходитися на значній відстані один від одного. Завдяки можливості створення відеоконференцій викладач може створити віртуальну аудиторію та проводити заняття в онлайн-режимі. Крім того, є можливість почати відеотрансляцію, показати екран співрозмовнику, обмінюватися текстовими повідомленнями, відправляти файли (зображення, відео, звукові файли) тощо.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність є важливою якістю студента вищого навчального закладу та майбутнього фахівця взагалі, яка втілюється в системі ціннісних орієнтацій, уміннях вербального та невербального спілкування і надає можливість людині будувати ефективні взаємозв'язки зі співрозмовниками, разом вирішувати проблеми, що виникли. Для її формування можна використовувати різноманітні активні навчальні методи, зокрема ділові ігри, тренінги, застосувати інформаційно-комунікаційні технології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альохіна Н.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. № 40 (2). С. 51–55.
2. Бутенко Т.О. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 11. С. 6–9.
3. Галицька М.М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 39–48.
4. Добротвор О.В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. № 3. С. 56–62.
5. Долинський Є. Формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі дистанційного навчання. *Молодь і ринок*. 2010. № 7–8. С. 128–132.
6. Корніяка О.М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика* : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2009. Вип. 3. С. 60–69.
7. Корніяка О.М. Психологія розвитку комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка*. 2011. Вип. 39. С. 210–222.
8. Краєвська О.Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 25 с.

9. Панфілов Ю.І., Фурманець Б.І. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. № 3. С. 55–67.

10. Семенов О.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг. 2013. С. 266–270.

11. Черезова І.О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного універси-*

тету. Серія: Психологічні науки. 2014. № 1 (1). С. 103–107.

12. Шаров С. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 4 (63). С. 194–199.

13. Шарова Т.М., Шаров С.В., Бородіхіна О.В. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 29. Т. 1. С. 74–76.